

Alexandru Mareș

DIN NOU DESPRE GRAFIA *adin sere*
DIN *TETRAEVANGHELUL* CORESIAN

Într-o comunicare prezentată cu o jumătate de secol în urmă, am semnalat prezența în *Tetraevanghelul* tipărit la Brașov în 1561 a unui exemplu cu rotacism: „pasâ și öbličëște ëll *adin sere* și acela sin'gurl” (*Matei, XVIII*, v. 15)¹. Susțineam atunci că grafia *adin sere*, având corespondent în versiunea slavonă îmbinarea *Ремѣхъ сѣрѣхъ* „între tine”, trebuie reprodusă *adin sere*, în care *adin* „între” și *sere* „sine”, ultimul rezultat din interpretarea de către traducător a pronumelui reflexiv *сѣрѣхъ* (întrebuințat în contextul slavon pentru pers. 2 sg.) drept pers. 3 sg. Fonetismul *sere* conserva pe *e* neînchis la *i* și pe *n* intervocalic rotacizat. Conținutul comunicării l-am publicat șapte ani mai târziu².

Recent, Oana Uță-Bărbulescu și Dana Zamfir au pus sub semnul întrebării interpretarea noastră, grafiile *adin sere* din *Tetraevanghelul* coresian și din copia acestuia executată de Radu de la Mănăcești fiind „după toate aparențele, deformări ale unei combinații originare *adins sine* (eventual *adins tine*), un fenomen de neatentie, în care se va fi repetat segmentul grafic *-ere* (în loc să se scrie silaba finală *ne* a pronumelui), în condițiile vecinătății condiționalelor sintetice”³. În nota de subsol care însoțește această opinie se afirmă: „Această explicație ni se pare mai plauzibilă decât interpretarea „finalei” *-sere* ca un indiciu că la baza textului coresian se va fi aflat un original conținând o variantă rotacizantă a reflexivului *sine* (Gheție 1975: 254, care se bazează pe o sugestie oferită, la vremea respectivă, de Al. Mareș), deoarece variantele din textele rotacizante nu au niciodată *e* păstrat în reflexivul *sine* (> *sire*); singurul context în care se păstrează *e* accentuat în poziție nazală este, după cum se știe, cel labial (cu alte cuvinte, singurul reflexiv tonic cu *e* este *mene / mere*)”⁴.

¹ *Tetraevanghelul tipărit de Coresi, Brașov 1560–1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănăcești 1574*. Ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963, p. 61.

² *O versiune rotacizantă a celor patru evanghelii (Un izvor necunoscut al Tetraevanghelului din 1561)*, în LR, XXIII, 1974, nr. 3, p. 217–222.

³ *Lat. ad ipsum și urmașii lui în romanitate. Cu privire specială asupra v. dr. adins din structurile pronominale, în Pagini alese. Omagiu lui Alexandru Mareș la împlinirea vârstei de 80 de ani*. Volum îngrijit de Marius Sala, Maria Stanciu Istrate și Emanuela Timotin, UE Univers Enciclopedic Gold, [București, 2016], p. 266–267.

⁴ *Ibidem*, p. 267, nota 11.

LR, LXVI, nr. 3, p. 347–349, București, 2017

Explicația autoarelor, care pun pe seama unei persoane oarecare (copist, editor, tipograf), transformarea secvenței *ire* din *si re* în *ere* sub influența finalului formelor neperifrastice de condițional prezent, aflate în vecinătatea lui *adinsere*⁵, nu ni se pare admisibilă. Întâi, pentru că reluarea lui *ire* din *Jrey ire* sau a lui *are* din *asj Ore* ar fi trebuit să ducă la forma *si re* sau *sare*, nicidecum la *sere*. În al doilea rând, pentru că între cuvântul inductor și cuvântul indus este o distanță prea mare (șapte, respectiv, șase cuvinte le despart), ceea ce face greu de acceptat acțiunea pe care *ire* și *are* ar fi exercitat-o asupra lui *si re*.

Dacă autoarelor le-ar fi fost cunoscut articolul nostru publicat în 1974, ar fi putut să afle că am încercat să preîntâmpin obiecția inexistenței formelor *sere* și *senre* în textele rotacizante: „Prezența formei *mere* „mine” în *Psaltirea Scheiană* (copistul B: ps. 12, v. 1, 3; ps. 15, v. 8; ps. 16, v. 3; ps. 17, v. 18, 23, 37, 40, 48, 49 etc.) și în *Psaltirea Hurmuzaki* (ps. 15, v. 8; ps. 16, v. 3; ps. 21, v. 14), precum și a formei *cere* „cine” în *Psaltirea Scheiană* (copistul C: ps. 68, v. 27) și în *Psaltirea Voronțeană* (cânt. II, v. 39) dovedește implicit existența în unele graiuri din secolul al XVI-lea a formei *sere* pentru *sine*”⁶.

Ceea ce cu ani în urmă părea o simplă deducție primește în prezent o confirmare de necontestat prin variantele *sene* și *senre* ale pronumelui reflexiv *sine* existente în două texte vechi: unul din secolul al XVI-lea, *Apostolul Bratul* (1559 sau 1560: „Ci nece unu cuvântu facu, nece amu⁷ sufletul mieu cinstitu *sene* ca se fârșescu alergarea mea cu bucurie”, p. 218; „Loru descuperise dereptu⁸ ce nu *sene* voao slujia aceia” p. 302; în ambele exemple reproduse de noi cu italice *sene* are corespondent în versiunea slavonă pe *сѣк*⁹; vezi *Fapte*, XX, v. 24 și, respectiv, *I Petru*, v. 12) și altul de la începutul secolului al XVII-lea, *Legenda duminicii* copiată în 1608: „O, vaide de omul cela ce va sparge acest cuvântu de nu-l va priimi la *senre!*”¹⁰ De reținut că ultimul exemplu provine dintr-un text copiat de popa Grigorie din Măhaci, în al cărui grai exista această particularitate lingvistică.

Nu avem, prin urmare, niciun motiv serios să ne îndoim de prezența rotacismului în versiunea coresiană a *Tetraevanghelului*. Această particularitate fonetică constituie o dovadă că editorii brașoveni au folosit la definitivarea textului

⁵ Reproducem, pentru lămurirea cititorului, pasajul în care *adinsere* apare în vecinătatea condiționalelor sintetice: „Ē sã greşire ție fratele tău, pasã și oblicăște ell adin‘sere și acela sin‘gurl; și sã te ascultare afla-veri fratele tău, ě sã nũ tine ascũltare, d cu tine iarã unull sau doi cã de ctre rosturele a doi sau a trei mãrturii sãnt! totl graiull. Ē sã nũ ascũltare ěi, spune la besărecã” (*Tetraevanghelul tipãrit de Coresi*, ed. Florica Dimitrescu, p. 61).

⁶ Alexandru Mareş, *op. cit.*, p. 219, nota 13.

⁷ Scris: ~~neaz~~Pj; vezi *Codicele Bratul*. Ediție de text de Alexandru Gafton, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2003, facsimilul de la p. 218, rândul 18.

⁸ Scris ~~ere~~Sgjj; vezi *Codicele Bratul* (ed. Alexandru Gafton), facsimilul de la p. 302/2.

⁹ Vezi *Codicele Bratul* (ed. Alexandru Gafton), facsimilele de la p. 218/18 și, respectiv, 301/21.

¹⁰ *Codex Sturdzanus*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Gheorghe Chivu, Editura Academiei Române, [București], 1993, p. 241.

trimis la tipar, printre alte surse, un izvor alcătuit la nord de Mureș sau în nordul Moldovei, regiuni în care rotacismul avea curs în secolul al XVI-lea¹¹. Constatarea nu este surprinzătoare, câtă vreme deținem și pentru alt text coresian (*Psaltirea* din 1570) dovada de necontestat a folosirii unei surse rotacizante: „Că ce se protivescuse *în tine*” (ps. LXVII, v. 19, f. 122^r/13–14), pasaj în care îmbinarea *în tine* provine din *în tire*, ultimul rezultat, evident, printr-o greșeală de interpretare, din forma verbală *între* (cf. sl. *Ѹꙗꙋꙋ* W, printre ale cărui sensuri figurează și „a intra”)¹².

DE NOUVEAU SUR LA GRAPHIE *adi n&ere* DU **TETRAEVANGHEL**
(LES QUATRE ÉVANGILES) DE CORESI

(Résumé)

La présence du rhotacisme dans la graphie *adi n&ere*, soutenue par nous depuis très longtemps, a été contestée récemment par Oana Uță-Bărbulescu et par Dana Zamfir, *r* de *sere* étant dû à l'influence des conditionnels synthétiques. Cette explication serait plus plausible que celle avancée par nous, étant donné que dans les textes rhotacisants le pronom réfléchi *sine* (sire) ne connaît pas de variantes en *e* (*sene*, *sere*). J'ai montré les motifs pour lesquels l'explication précitée ne nous paraît pas justifiée. J'ai indiqué à la fois que les formes avec *e* du pronom réfléchi *sine* sont attestées dans deux textes anciens: *sene* (*Le Codex Bratul*) et *senre* (*Le légende du dimanche du Codex Sturdzanus*). D'ailleurs, le fait que le *Tetraevanghel* imprimé à Brașov en 1561 a eu une source rhotacisante n'est pas surprenant, du moment que pour un autre texte de Coresi, le *Psautier* de 1570, nous détenons la preuve qu'il a mis à contribution une source similaire.

Cuvinte-cheie: grafia *adi n&ere*, rotacism, condițională sintetică, texte coresiene.

Mots-clés: la graphie *adi n&ere*, rhotacisme, conditionnels synthétiques, textes de Coresi.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române, București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

¹¹ Ion Gheție, Al. Mareș, *Graururile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974, p. 154-158.

¹² Vezi articolul nostru *Filiația psaltirilor românești din secolul al XVI-lea*, în *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București, 1982, p. 247; cf. și p. 250 unde lecțiunea *ispitine* în loc de *ispitire* (corespunzător sl. *іꙑꙋꙋ* ps. LXIII, v. 6) pare a fi o grafie hipercorectă.